

Foto: Twan Teunissen

Viltvlekzandbij

Nog maar weinig van over

Zo ontstond een mozaïek van heide, grassen, tijdelijke akkers, stuifzand, veenputten, vennen, brandplekken, zandwegen, hakhout, zandkuilen en hier en daar wat bomen en struiken. Dat is een heidelandschap. In Nederland hadden we twee eeuwen geleden zo'n 600.000 hectare heidelandschap. Het merendeel hiervan is ontgonnen voor de landbouw. Alleen de té schrale of té natte heidevelden zijn bewaard gebleven. Hiervan is nog zo'n 40.000 hectare over. Een fractie van het

leefgebied van specifieke planten en dieren die het ooit goed hadden. Staatsbosbeheer in Overijssel beheert zulke heidelandschappen onder meer op de Sallandse Heuvelrug, de Borkeld, Springendal, Engbertsdijksvenen en het Haaksbergerveen.

Reptielen en insecten

Voor reptielen is het heidelandschap van groot belang. Als koudbloedigen hebben ze de warmte nodig om überhaupt te kunnen functioneren. Een zandhagedis heeft bovendien een kale zandbodem nodig waar zij haar eieren ingraaft. Open zandplekken en gras- en heidepollen zijn belangrijke opwarm- en schuilplekken. Diverse insectensoorten, met name wilde bijen (zoals heidezandbij en heidewespbij), zijn grotendeels afhankelijk van heidelandschappen. In de zandige bodems groeien de nectarplanten die ze nodig hebben voor voedsel.

Planten en vogels

Er is ook een flink aantal plantensoorten die thuishoren in dat gevarieerde heidelandschap. Kritische nectarplanten zoals hondsviooltje, liggend vleugeltjesbloem en klokjesgentiaan. Maar natuurlijk ook gewone dophei, struikhei, jeneverbes en stekelbrem. Tot slot zijn er enkele vogelsoorten, zoals de nachtzwaluw, veldleeuwerik, roodborsttapuit en gekraagde roodstaart. De insecten die afkomen op de gevarieerde flora van een gezond heidelandschap, zijn de voedselbron voor deze vogels.

Een (bio) divers heidelandschap

Bij een heidelandschap denken we meestal aan uitgestrekte heidevelden die in augustus en september oneindig paars kleuren. Maar een heidelandschap is meer dan dat; zandige plekken, kruidige stukken, heideakkertjes, jeneverbesstruwelen, vennen en bos wisselen de paarse heide af. Met deze variatie is een heidelandschap een thuis voor bijzondere planten en dieren die je elders niet vindt. Een specifieke biodiversiteit, die we graag in stand houden. Want de planten en dieren die hier leven, hebben nog maar weinig geschikt leefgebied in Nederland over.

Door de mens gemaakt

Een heidelandschap is een cultuurlandschap, een landschap door de mens gemaakt. Honderden jaren geleden benutten bewoners dit landschap op allerlei manieren. Schapen, geiten en koeien mochten er grazen, er werden pluggen gestoken om te gebruiken in de potstal of als dakbedekking, maaisel werd aan het vee gevoerd en later werd ook zand en grind van de vlaktes gehaald. Vanaf de late steentijd werden grafheuvels opgeworpen waarin een urn of een lichaam werd begraven. Vanaf het einde van de 16e eeuw ging ook het handelsverkeer over de heide. Zwaarbeladen wagens maakten diepe karrensporen in de bodem. Als zo'n weg onbegaanbaar was geworden, werd de route verlegd.

Veldleeuwerik

Foto: Lois Koelewijn

Grafheuvel

Een (bio)divers heidelandchap

Een heidelandchap is ontstaan door mensen: het werd gebruikt om schapen en koeien te laten grazen en om bijvoorbeeld heide- en grasplaggen, maaisel, veen en zand te winnen. Honderden jaren grazen, plaggen, branden en graven leverde een heidelandchap op vol biodiversiteit en cultuurhistorie. De heide heeft dit economisch belang niet meer waardoor de variatie dreigt te verdwijnen. Willen we de biodiversiteit behouden, zullen we intensief moeten beheren.

Cultuurhistorie

- 1 Vanaf de late steentijd kwamen met de bewoners nieuwe culturele uitingen mee. Zo ook de **grafheuvel**. Een grafheuvel is een aarden heuvel waarin een urn of een lichaam werd begraven.
- 2 In de vroege middeleeuwen begonnen de boeren het landschap dat bij hun buurtschap hoorde te begrenzen en 'af te palen' met zogenaamde **markestenen**.
- 3 In de laatste eeuwen moesten bewoners en gebruikers met paard en wagen door het heidelandchap kunnen trekken. Zo ontstonden **karrensporen**.

Beheer

- 4% Vrijwilligers helpen de heide geschikt te houden voor specifieke planten en diersoorten. Ze doen dit bijvoorbeeld door het graven van een **steilwandje** voor wilde bijen.
- 5 Door stikstof is onze bodem verzuurd en ontbreken bepaalde mineralen. Door het **uitstrooien van steenmeel** (fijn gemalen gesteente) komen er wenselijke mineralen vrij waardoor de bodem minder snel verzuurd.
- 6 Om de variatie van jonge en oude heide te behouden, is het nodig om soms stukjes heide te maaien. Door het **maaien** kan de heide verjongen.
- 7 Door zo nu en dan stukjes heide te **branden**, verdwijnt een deel van de té voedselrijke bovenlaag. Hierdoor krijg je perfecte plekken voor jonge heide om te groeien en kruiden die hiervan profiteren.
- 8 Een **schaapskudde** voorkomt dat de heide dichtgroeit met gras en jonge boompjes. Door het grazen wordt de begroeiing korter. Daarnaast verspreiden ze zaden via hun mest of hun vacht. De paden die ze belopen, slijten in en geven extra variatie.
- 9 Door lokaal stukjes heide te ploegen en vaste stal mest en kalk op te brengen, maken we **tijdelijke akkertjes**. Zo ontstaat een iets voedselrijkere plek waar kruiden en bloemen kunnen groeien. Goed voor insecten en vogels.

Planten en dieren

- 10 Er zijn zandige stukken heide die zo droog en voedselarm zijn dat ze bijna niet begroeid raken. Hier leven planten en dieren als korstmossen, zandloopkevers en vogels die **openheid** nodig hebben zoals de boomleeuwrik.
- 11 In overgangen van open heide naar bos en heide met bomen leven planten en dieren als nachtzwaluw, gekraagde roodstaart, groentje (vlinder) en dieren die van beschutting houden zoals reeën.
- 12 **Natte heide met een ven.** Natte heide wil met haar wortels in water staan. Hier leven planten en dieren als dopheide en pijpenstro, adder, heideblauwtje en levendbarende hagedis.
- 13 Een jeneverbesstruweel in stuifzand biedt ruimte aan bijzondere paddenstoelen en korstmossen die er leven. Een jeneverbesstruweel kan meer dan 100 jaar oud worden.